

SHASHMAQOM MILLIY MUSIQASIMIZ DURDONASI

Dawletbaeva G

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali “Drammaturgiya”
kafedrası 4-kurs talabasi

Yuldasheva Z

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali “Xalq ijodiyoti”
kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada O‘zbekistonda va Markaziy Osiyoda asrlar davomida shakllangan milliy musiqa merosimiz – Maqom san’atining tarixi , evolyutsion bosqichlari va nazariy asoslarini tahlil qilinadi . Maqomning musiqiy nazariya, falsafa va ijro an’analari bilan uzviy bog‘liqligi ilmiy jihatdan asoslanadi. Musiqashunoslarning bu borada olib brogan tadqiqotlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Shashmaqom, maqom, musiqa, lad, sho‘ba, lad, nazariya , tasavvuf

Abstract: This scientific article analyzes the history, developmental stages, and theoretical foundations of the art of maqom, our national musical heritage, which has been formed over the centuries in Uzbekistan and Central Asia. The inextricable connection of maqom with music theory, philosophy, and performing traditions is scientifically substantiated. This article focuses on research conducted by musicologists.

Keywords: Shashmaqom, maqom, music, harmony, branch, harmony, theory, mysticism

Аннотация: В данной научной статье анализируются история, этапы развития и теоретические основы искусства макома – нашего национального музыкального наследия, формировавшегося на протяжении веков в Узбекистане и Средней Азии. Научно обосновывается неразрывная связь макома с музыкальной теорией, философией и исполнительскими традициями. В статье рассматриваются исследования, проведенные музыковедами.

Ключевые слова: Шашмаком, маком, музыка, гармония, ветвь, гармония, теория, мистицизм

Maqomlar ko‘pchilik Sharq xalqlari musiqa merosida mavjud. Ular shu xalqlar milliy musiqasining asosini tashkil etadi. Maqomlar nazariy va amaliy asosga ega bo‘lib , mazkur xalqlar musiqa san’atining ustozona uslubidagi namunasi. Maqomlar ma’lum tartibda yaratilgan turkumli musiqiy majmua bo‘lib , o‘tmish bastakorlik ijodiyotining o‘ziga xos sayqal berilgan turidir. Keng ma’noda esa maqomlar xalq musiqasi qomusidir. Chunki ularda , Shashmaqomda o‘zbek xalqi musiqasiga xos

ohanglar , ritmik xususiyatlar , doira usullari, she'riyat bilan xalq ashula yo'llarining bog'lanish qoidalariga asoslangan qator jabhalar o'z ifodasini topgan. Shu bois hozirda maqom masalalarini o'rganishga , maqom ijrochiligidagi uslublarni aniqlash va o'zlashtirish ishiga jiddiy ahamiyat berilmoqda . Maqom nima? Maqom so'zi arabcha „o'rin” „joy” „makon” musiqa istilohida esa „parda” degan ma'nolarni bildiradi. Maqom muayyan pardadan boshlanadigan lad-tonallikni hamda ularga mos keladigan kuy va ashulalar majmuasini ifodalaydi. „G'iyosul-lug'at “ izohli qomusining muallifi Muhammad Giyosuddin o'tmish va zamondosh olimlarning mulohazalariga tayanib , maqom iborasini quyidagicha ta'riflagan : „ Maqom- pardai surudro go'yand” ya'ni „ Maqom deb kuy va ashulalar pardasiga aytiladi”. 1 Maqom so'zi kuylarning lad hamda tonallik tushunchalari bilan bog'liq ekan, ularning yuzaga kelish tarixi qadim zamonlarga, kasbiy musiqa paydo bo'lgan davrlarga borib taqaladi. Lekin maqom atamasi Sharq xalqlari musiqasida taxminan IX asrlardan qo'llanila boshlagan. Musiqaga doir eski manbalardan ma'lumki, maqomlarning tarixiy, nazariy va amaliy tomonlari bor. Ularning nazariy masalalari IX-XVII asrlarda yashab ijod etgan al-Kindiy, Forobiy, Xorazmiy, ibn Sino, Urmaviy, Sheroziy Marog'iy, Jomiy, Husayniy, Kavkabi, Darvishali singari buyuk olimlarning risolalarida chuqur ilmiy asosda sharhlab berilgan. 2 Shashmaqom o'zbek xalqi musiqa merosida juda katta o'rin tutadi. Bu maqom turkumi cholg'u va ashula yo'llarida milliy musiqaning boy ohanglari, ritmik xususiyatlari, doira usullari, kuylarga she'r matnlarini moslab tushira bilish qoidalari bilan bog'liq qator jihatlar mujassamlashgan. Shashmaqom musiqa merosimizning asosini tashkil etadi. Shashmaqomda 250 ga yaqin cholg'u va ashula yo'llarini o'z ichiga oladi. Shashmaqom fors va arabcha so'zlarning birikmasi bo'lib , „ Olti maqom “ deganidir. Shashmaqom tarkibidagi Buzruk , Rost , Navo, Dugoh, Segoh, Iroq maqomlarining har biri yirik shakldagi turkumli asarlar bo'lib , 20 dan 45 tagacha katta va kichik hajmdagi maqom yo'llarini o'z ichiga oladi. Shashmaqom mushkilot va nasr bo'limidan tashkil topgan. Avvalo cholg'u bo'limi to'g'risida fikr yuritsak, maqomlarning cholg'u bo'limi bir xil nomlar bilan ataladigan cholg'u qismlardan tashkil topar ekan, ularning ohanglari turlicha bo'lsa-da, doira usullari bir xildir. Ular tasnif, tarje, gardun, muxammas va saqil nomlari bilan mashhurdir. O'z o'rnida bular ham o'z ma'no mazmuniga ega: 1.Tasnif- sinflangan, yaratilgan 2. Tarje – qaytarish, qaytarma kuy 3. Gardun- falak, osmon gardishi 4. Muxammas- beshlik 5. Saqil- vazmin, og'ir Shashmaqomning ashula bo'limidagi sho'balar ham bastakorlik san'ati an'alarining mahsuli sifatida yuzaga kelgan. Shashmaqom ashula bo'limlari 200 dan ortiq turli shakldagi ashulalarni o'z ichiga oladi. Lekin ularning asosida yaratilgan yuzlab ajoyib kuy va ashula variantlari mavjud. Shashmaqomning ashula bo'limi anchagina murakkab sho'balardan tashkil topgan. Ular maqomlarning

cholg`u bo`limidagi qismlari birin-ketin ijro etilgandan so`ng turkum tarzida aytiladi. Ashula bo`limida tuzilish jihatidan bir-biridan ajralib turadigan ikki xil sho`balar guruhi mavjud. bulardan birinchisiga saraxbor, talqin, nasr kabi sho`balar va ufar qismi, ikkinchisiga esa asosan savt – mo`g`ulcha shaklida tuzilgan sho`balar kiradi. Har bir maqom turkumi saraxbor bilan boshlanadi. Ularning qisqacha tavsifi quyidagicha: Saraxbor- („sar” (fors-toj) bosh , „axbor”- xabar) ya`ni bosh xabar . Bu ibora ashula turkumlari tuzulishidan, darak beruvchi bosh ashula yo`li, aniqrog`I ashula bo`limining bosh mavziyidir. Talqin so`zi arabchada „tushuntirish” „nasixat qilish “ ma`nolarini bildiradi. Talqin sho`basiga mos she`rlar ramal bahridan bo`lib, „foilotun-foilotun-foilotun-foilon” shakliga ega. Nasr so`zi arabcha so`z bo`lib „ sochma asar” „ko`mak” „asar” kabi ma`nolarni ifodalaydi. Bunday namunalar Shashmaqomda o`n to`rttadir. Ularga aytiladigan she`r vazni hazaj bahrida bo`lib, „mafoilon-mafoilon-mafoilon-mafoilon” shakliga ega . Ufar- maqomlarning yakunlovchi qismi bo`lib, sho`xroq doira usulida ijro etiladi. Og`zaki an`anada „bum ba-ka bum bak” yoki „bum ba-ka-bak bum bak “ deb ifoda etiladi. Maqom ashula bo`limining ikkinchi guruh sho`balari savt va mo`g`ulcha usulida ijro etiladigan ashula yo`llaridir. Faqat Navo maqomida Mustaxzodi Navo sho`basi talqin doira usulida ijro etiladi. Ikkinchi guruh sho`balari asosan besh qisimli b`olib, bosh ashula yo`lidan tashqari shoxobchalari talqincha, qashqarcha, so`iynoma, ufar deb nomlanadi va shu nomli doira usullari jo`rligida ijro etiladi. Ular ramal, komil, muzore, rajaz, mutaqorib nomli bahrdagi she`rlar bilan o`qiladi. Ikkinchi guruh sho`balari orasida Rok, Buxoro Iroqi, Mustaxzodi Navo o`z tuzilishi bilan savt va mo`g`ulcha nomli sho`balardan farq qiladi va ularning bosh qismi saraxbor yoki talqin usullarida ijro etiladi. Shu o`rinda maqom atamasining tasavvuf istilohida kelishiga bir nazar tashlash maqsadga muvofiq. Maqom iborasi tasavvufda ma`naviy kamolot yo`li (tariqat)ning 7 ta asosiy bosqichlarini anglatadi. Demak maqom deganda ma`lum harakat nazarda tutilib, bu jarayon mazmunini solik (yo`lovchi, murid) ning suluk (tariqat yo`llari) bosqichlari bo`ylab safari va shu asnoda o`z maqsadi sari ma`naviy yuksalishi belgilaydi. Maqomlar bilan bog`liq yuqorida muxtasar qayd etilgan masalalarga yanada oydinlik kiritish borasida Bobur Mirzo va Boburiylar madaniy hayoti bilan bog`liq ilmiy merosini maxsus tadqiqotlar asosida atroflicha o`rganish – musiqashunoslik va manbashunoslik fani oldida turgan muhim ilmiy vazifalardandir.

3 XULOSA Milliy musiqa san`atimiz , hech shubhasiz , boy va qadimiy tarixga ega. Musiqa – qalb ko`z gusi. Musiqaga tarjimon kerak emas. Yaxshi kuy va mohirona ijro qalblarni tez zabt eta oladi. Xulosa o`rnida shuni ta`kidlash joizki, maqom san`ati dunyo xalqlari tomonidan e`tirof etilayotgan ekan, milliy musiqamiz tarixini

mukammal o`rganish barobarida , ularga hurmat bilan qarash va asrab avaylash kelajak avlodga yetkazish – bizning oliy maqsadimiz bo`lmog`i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Is'hoq Rajabov. Maqom asoslari. -T., 2019
2. Abdurauf Fitrat. O`zbek klassik musiqasi va uning tarixi. 1926
3. Oqilxon Ibrohimov. Maqomlar tarixi va nazariyasi . 2023
4. Oqilxon Ibrohimov. Maqom asoslari
5. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir. -T.: O`zadabiynashr, 1963
6. Oyxo`jayeva Sh. Maqom taronalari. -T.: 2011
7. Muhammad Giyosuddin. Giyos-ul-lug`ot. Childi 2 „Adib” , - Dushanbe, 1988